

Özkan Gölpinar

Van ‘etnische cultuur’ naar ‘culturele diversiteit’

Pleidooi voor een herkomstculturenbeleid
in Nederland

In de grote steden van Nederland is de helft van de jeugd al niet meer van (zuiver) westerse afkomst – hier en daar is zestig procent allochtoon. Het cultuurminnende publiek van de toekomst wordt daarmee steeds heterogener en vertegenwoordigt een intrigerende mix van geschiedenissen en waardensystemen die steeds minder is te vangen binnen het referentiekader van de traditionele westerse, laat staan Nederlandse cultuurgeschiedenis. Althans niet op de wijze waarop dat in voorgaande decennia gebeurde. Men kan dat toejuichen of betreuren, maar het is een realiteit.

Toch staat het multiculturele avontuur in de Nederlandse kunsten nog in de kinderschoenen. Slechts geleidelijk ontstaan in het cultuuraanbod artistieke kernen die niet meer geheel zijn te herleiden tot de kunstgeschiedenis van Nederland, dat kleine land aan de Noordzee. Het zijn kernen die worden gevoed door grote en indrukwekkende culturele tradities die zich hebben ontwikkeld buiten Europa en die in vorm en functie wezenlijk verschillen van de culturele tradities in Nederland. Door toedoen van een klein aantal programmeurs en producenten die zijn verbonden aan Nederlandse kunstinstututen nemen de ‘uitheemse’ kernen langzaam in omvang toe. Zij zijn het die de culturele diversiteit ernstig nemen en die op hun speurtocht naar kwaliteit en vernieuwing meer dan voorheen uitkomen in de herkomstlanden van de hier aanwezige migrantengroepen. Enigen van hen komen in dit cahier aan het woord in de bijdrage van Frank Siddiqui.

*Het multiculturele
avontuur in de
Nederlandse
kunsten staat nog
in de kinderschoenen*

Er zijn minstens drie belangrijke redenen om dat prille avontuur niet als een tijdelijke modegril te zien, maar als het begin van een wezenlijke ontwikkeling die meer en meer binnen de mainstream van het cultuurbeleid dient te worden geplaatst. De eerste is het besef dat de tendens van internationalisering – van markten, van reisgedrag en van wereldvisies – onomkeerbaar is. Een eng-nationale opvatting van cultuur doet provinciaals en irrelevant aan in een wereld die door massale migratie definitief is veranderd. De tweede reden is dat deze intercontinentale migratiestromen binnen het westerse territorium zelf hebben geleid tot een reële confrontatie van afwijkende wereldvisies en schoonheidsbelevingen. Het afpalen van nationale culturen wordt steeds moeilijker nu

omvangrijke culturele minderheden met andere historische tradities onderdeel zijn geworden van de Nederlandse nationale geschiedenis. Het cultuurbeleid zou deze ontwikkelingen adequater moeten weerspiegelen dan nu het geval is.

De derde reden is dat Nederland inmiddels beschikt over een uniek cultureel laboratorium, waarin gewerkt wordt aan de interactie tussen de verzameling van elementen die we zien als eigen of verwant cultuurgoed, en het cultuurgoed van de hier aanwezige migrantengemeenschappen. Het zou te denken geven als dat geen blijvende weerslag zou vinden in de Nederlandse culturele productie.

Populaire en elitecultuur

In dit cahier inventariseren we visies op en meningen over de gevolgen van grootscheepse immigratie op de Nederlandse cultuur waarbij we ons beperken tot immigratie vanuit de getalsmatig belangrijkste herkomstlanden: Suriname, Marokko, Turkije, de Antillen en Indonesië. Het karakter van de diverse 'herkomstculturen' in Nederland wordt in hoge mate bepaald door de sociaal-economische omstandigheden waaronder allochtone bevolkingsgroepen hier leven en meer algemeen met de situatie van een ongelijke machtsverdeling. Sommige migranten zijn hier gekomen als gevolg van ingewikkelde en pijnlijke dekolonisatieprocessen; anderen hebben hun geboorteland verlaten omdat zij werden aangetrokken door betere economische vooruitzichten.

Niet in de laatste plaats ten gevolge van sociaal-hiërarchische factoren steekt de culturele productie van de migrantengroepen vaak nog bleek af tegen de achtergrond van de autochtone productiefaciliteiten: de academies, de conservatoria, musea en podia die gestalte geven aan en voortbouwen op tradities in de Nederlandse kunsten. Op het niveau van de 'volkscultuur', met name in de populaire muziek, is de vermenging van allochtone culturele tradities met Nederlandse kunstvormen het verst gevorderd. Moeilijker verloopt zij bij de 'hogere' kunstvormen, zoals jazz en klassieke muziek, literatuur, poëzie en theater, schilderkunst en architectuur, dans en film. Ruben Gowricharn, hoogleraar sociologie aan de Katholieke Universiteit Brabant, stelt vast dat kunst en kunstbeleid nog steeds sterk samenhangen met sociale klasse en elitevorming. Hij denkt dat het nog een lange weg te gaan is vóórdat voldoende allochtonen zijn toegelaten tot besturen en commissies in de kunstwereld (Gowricharn, 2000). Geconcludeerd kan worden dat het multiculturele verkeer aan de basis soepeler verloopt dan in de bovenlagen van het georganiseerde cultuurbestel.

Toch groeit geleidelijk aan de interesse binnen Nederland voor de meer aan een intellectuele context gebonden cultuurvormen van migranten. Kunstenaars en producenten in Nederland putten steeds meer inspiratie uit culturele tradities die in de herkomstlanden zelf zijn gegroeid en die hun 'hoogwaardigheid' ontlene aan het feit dat ze stevig zijn ingebed in het desbetreffende herkomstland. Juist het bestaan van deze 'elitecultuur' maakt een nadere beleidsoriëntatie op de herkomstlanden de moeite waard: zijn er nog sociaal-psychologische bindingen tussen bewoners van de betrokken landen die het intensiveren van artistieke bindingen rechtvaardigen?

In de 'volkscultuur' is de vermenging van allochtone culturele tradities met Nederlandse kunstvormen het verst gevorderd

Culturele bindingen

April vorig jaar publiceerde de Raad voor het Openbaar Bestuur een advies getiteld *Etniciteit, binding en burgerschap* (ROB, 2001). Daarin maakt hij onderscheid in zeven soorten sociale bindingen, te weten: familie en geboortegrond, religie, economie, media, reizen en vakanties, overheid en politiek, en last but not least criminele relaties. In het verleden is vaak geredeneerd dat een immigrant die wilde integreren zijn oude bindingen moest opgeven. Dat betrof niet alleen de formele staatkundige bindingen met het moederland, maar voor een belangrijk deel ook de politieke en culturele bindingen met dat land. Dergelijke bindingen zouden strijdig zijn met de verlangde nieuwe loyaliteit. Staatkundige en juridische loyaliteit met het immigratieland wordt onverminderd verlangd, maar de Raad adviseert nu de immigrant toe te staan na het aannemen van de Nederlandse nationaliteit ook de oude nationaliteit te laten behouden. Dit zou recht doen aan de realiteit en het belang van 'meervoudige bindingen' onder veel migranten in Nederland.

Het spreekt vanzelf dat die meervoud ook geldt voor affectieve en culturele bindingen. Terwijl bijvoorbeeld wordt opgelegd dat immigranten een cursus Nederlands volgen zal niemand het hen verbieden daarnaast ook hun moedertaal te spreken. Meertaligheid en multiculturaliteit gaan zo gelijk op met de groeiende gewoonte een grotere hoeveelheid bindingen te onderhouden. Daarbij speelt afstand nauwelijks nog een rol. Nieuwe middelen van transport en communicatie maken het ook voor de migranten mogelijk grote afstanden en tijdsverschillen te overbruggen en intensieve contacten te blijven onderhouden met verwanten en voormalige landgenoten. Het wordt vanzelfsprekend om meerdere loyaliteiten of meerdere identiteiten in één persoon aan te treffen.

Inderdaad, door de toegenomen sociale en fysieke mobiliteit kunnen burgers meer dan één identiteit ontwikkelen en behouden. Het blijft misschien mogelijk dat overheden de levens van individuen in staatsrechtelijke en juridische zin beïnvloeden en normeren. Maar in culturele zin lijkt dat een verloren strijd. Mobiliteit stimuleert omkeerbaar het meervoudig burgerschap en de ontvankelijkheid voor producten van transnationaal artistiek verkeer.

Zoals gezegd ontwikkelt het transnationaal verkeer op het gebied van populaire (massa)cultuur zich moeiteloos, zonder beleid of subsidie. Op hoger plan moet er meer moeite voor worden gedaan, daar zijn de tegenkrachten weerbarstiger en is hulp van beleid en investeringen geboden. Cultuurbeleid is hier geen 'cultureel inburgeringsbeleid' zoals de Raad voor Cultuur dat nog niet zo lang geleden voorstond. Er valt voor Nederland juist veel te winnen als het gebruik weet te maken van de nieuwe elite die aan het ontstaan is onder de transnationale cultuurproducenten. Deze nieuwe garde, bestaande uit kunstenaars als Felix de Rooy, schrijvers als Hafid Bouazza en Kader Abdollah, filmmakers als Karim Traïda, Norman de Palm en Fatima Jebli Ouazzani, is dankzij zijn dubbele identiteit bij uitstek in staat om zowel de subtiliteiten van de Nederlandse cultuur raak te portretteren als de confrontatie met diezelfde cultuur aan te gaan. Het zijn deze kunstenaars en nog vele anderen die de nieuwe transnationale elite van Nederland vormen en die door hun achtergrond en kennis kunnen fungeren als een

Staatkundige loyaliteit met het immigratieland wordt verlangd, maar de affectieve en culturele bindingen ontsnappen daaraan

internationale artistieke elitetroep van Nederland. Want de multiculturele, multilinguïstische elite die zich nu ontwikkelt tussen Nederland en een aantal herkomstlanden, kan op basis van haar ervaring ook een rol spelen in de culturele bindingen tussen Nederland en andere delen van de wereld.

Open houding

Waarom zou Nederland zich moeten voorzien van een nieuw, niet-westers georiënteerd artistiek elitekorps? Omdat het land zich daarmee in cultureel opzicht aanzienlijk kan verrijken: het internationale culturele verkeer is tot op heden voornamelijk tot het Westen beperkt gebleken en wat dat betreft zo ongeveer tot op zijn grenzen ontwikkeld. Reden temeer om de blik juist oost- en zuidwaarts te richten. Immers, als gevolg van mondiale migratie krijgt het Westen in toenemende mate te maken met de fysieke aanwezigheid van niet-westerse populaties met een andere culturele bagage.

Tot op heden heeft de discussie over culturele diversiteit vooral in het teken gestaan van artistieke mengvormen en etnisch gemêleerde publieken. Mede daarom is het multiculturele tableau nog niet verder gekomen dan een marginale toevoeging aan de bestaande situatie. Toch wordt ook deze situatie gezien als de voorbode van een tamelijk fundamentele verandering die zich op ruimere schaal voltrekt in de manier van denken, kijken en werken. Hoe dan ook, wie in de kunst en cultuur op zoek is naar substantiële veranderingen en vernieuwingen, hoeft waarschijnlijk niet lang meer te wachten. De resultaten van intercontinentale uitwisseling van culturen worden steeds tastbaarder, relevanter en vruchtbaarder. De vraag blijft wel hoe zulke veranderingen in het culturele veld doorwerken, en zouden moeten doorwerken.

De eerste voorwaarde om transnationale ontwikkelingen in samenwerking met de herkomstlanden te vergemakkelijken is het uitwisselen van kennis en ervaring met de cultuurpolitieke systemen en de culturele infrastructuur. Tjeu Strous werpt elders in dit nummer de vraag op of allochtone organisaties al of niet betrokken moeten worden in de contacten tussen Nederlandse culturele instellingen en de steden in de herkomstlanden. Rechtstreekse contacten tussen Nederlandse instellingen en instellingen ter plekke leiden soms tot onverwachte koppelingen en confrontaties die het debat stimuleren en de culturele uitwisseling op een hoger plan brengen. Maar evenzeer is de kans groot dat de verschillen een onoverbrugbaar karakter aannemen. De praktijk laat zien dat allochtone organisaties en intermediairs in de voorbereidende, verkennende contacten tussen Nederlandse culturele instellingen en dergelijke instellingen in de herkomstlanden niet zelden een belangrijke functie vervullen. Hun vaardigheid en inhoudelijke deskundigheid blijken veelal onmisbaar voor het opbouwen van relaties tussen instellingen hier en in de herkomstlanden. Tegelijk is duidelijk dat die kennis dun gezaaid is, en dat uitwisseling ervan nog geen garantie is voor succes. 'Wie de illusie heeft dat de ontmoeting van culturen op een gestructureerde manier gaat ontmoet teleurstelling', aldus Strous.

Om die te voorkomen is een absoluut open houding een eerste vereiste. In de communicatie tussen culturen is luisteren naar de anderen onontbeerlijk, zoals ook blijkt uit de

vijf columns in dit nummer van nieuwe Nederlanders. Zij pleiten ervoor dat alle partijen op basis van gelijkwaardigheid communiceren, met als sleutelwoorden nieuwsgierigheid, gelijkwaardigheid, wederzijds respect en wederzijdse acceptatie. In een situatie van evenwichtige communicatie tussen vertegenwoordigers van verschillende culturen wordt het mogelijk de oude muren van ons denken neer te halen en nieuwe perspectieven te ervaren.

Relativering van de Collectie Nederland

Het Nederlands cultuurbestel functioneert meestendeels op basis van subsidiabel geachte kwaliteit. Op grond van het kwaliteitsbegrip wordt bepaald wie op welke gronden tot de Nederlandse kunstwereld kan worden toegelaten en welke voorwerpen worden opgenomen in de Collectie Nederland. De actoren op sleutelposities in de Nederlandse kunstwereld beschermen de eigen conventies en fungeren als poortwachters. De ontvangende samenleving heeft dus nog een sterke machtspositie met betrekking tot het creëren en instandhouden van diverse standaarden. Daaromheen ontwikkelt zich als het ware een economie van belangen die voortdurend in beweging is omdat er posities zijn te vergeven. Posities in de media, fondsen, kunstinstellingen, adviesraden, ambtenarij, politiek enzovoorts.

In de Collectie Nederland heeft de niet-westerse of 'etnische' cultuur een vastomlijnde plaats. Het merendeel van de collectie, inclusief de collectiestukken die van buiten Nederland komen, is gedocumenteerd en geordend volgens nationaal geijkte kwalitatieve en geografische ordeningsprincipes van die collectie. Maar daarin komt geleidelijk beweging. De Britse socioloog Stuart Hall ziet door de intensivering van de transnationale contacten een verandering optreden in de perceptie van 'etnische cultuur'. Tijdens een conferentie in 1997 aan de School of Oriental and African Studies in Londen verklaarde hij dat we momenteel getuige zijn van zich transformerende culturen waarin een ontwikkeling plaatsvindt van etnische kunst naar culturele diversiteit. In het verleden werd de Britse cultuur niet echt uitgedaagd door 'etnische kunst'. Nu gebeurt dat volgens Hall wel. In tegenstelling tot de esoterische etnische kunst kan de culturele diversiteit uiteindelijk nergens meer in een aparte categorie worden opgeborgen. Het daagt de gevestigde instellingen uit nieuwe antwoorden te geven op de onvermijdelijke vraag: wat en wie is eigenlijk Brits? (Hall, 1997)

De culturele diversiteit kan uiteindelijk nergens meer in een aparte categorie worden opgeborgen

Diezelfde vraag wordt nu ook in Nederland gesteld. Niet in de laatste plaats door steeds meer Nederlanders met een dubbele culturele achtergrond. Na meer dan vijftig jaar migratie naar Nederland willen zij als volwaardige burgers geaccepteerd worden door de samenleving waarin zij leven. Dat leidt in veel gevallen tot het opeisen van zeggenschap. De nieuwe Nederlanders willen meepraten in het land waar ze wonen, werken en leven. Daarmee gaat gepaard de wens om de politieke en maatschappelijke agenda's mede vorm te geven. En ook in de culturele arena gaan migranten de machtsstrijd niet langer uit de weg.

Zelfgemaakte regels

Verskillende auteurs die hierna aan bod komen signaleren het probleem van de macht en de scheve machtsverdeling in het cultuurbestel. En dan gaat het niet zozeer om de formele verdeling van de uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke macht. Misschien nog meer bepalend voor de toedeling van culturele kansen is de wijze waarop de verdeling van de academische, de militaire, de vakbondspolitieke en de partijpolitieke macht is gestructureerd. Om nog te zwijgen van de macht van de media, de artistieke macht, de religieuze macht en uiteraard allerlei vormen van economische macht.

Al die ontelbare machtscentra hebben hun eigen grotendeels zelfgemaakte regels. Daarbij is er een groot verschil in macht tussen de burgers van de ontvangende samenleving – met name de gevestigde elite – en de nieuwe Nederlanders die zijn binnengekomen. De elite claimt het privilege om standaarden te bepalen, om beleid te maken en daardoor dus ook te selecteren hoe dat beleid eruit moet zien en hoe ver de sluisen worden opengedraaid.

Ria Lavrijsen, adviseur op het gebied van culturele diversiteit, publiceerde in 1999 ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van het Handboek Cultuurbeleid een boekje over culturele diversiteit in de kunsten. Ook zij gaat in op de economie van belangen. (Lavrijsen, 1999) Volgens haar heeft de kunstensector net als alle andere maatschappelijke sectoren te maken met concurrentie, prestigeslagen, immateriële en materiële belangen. De macht en de beslissingsbevoegdheid zijn voor het overgrote deel nog in handen van blanke, goed opgeleide, westerse mannen met een heel specifiek – en beperkt – referentiekader. Zij zijn het die uitmaken hoe het machtsspel gespeeld wordt. Om het mee te kunnen spelen moet de allochtone kunstenaar of kunstbeoordelaar in de ogen van de autochtone smaakspecialisten een hoogwaardig artistiek product afleveren of zeer goed geïnformeerd zijn over een bepaald gebied van de kunst waar tenminste beoordelaars mee bekend zijn. Dit zijn psychologische barrières waarvan het bestaan hierboven ook al door Gowricharn was geconstateerd.

Optimisme overheerst

Drie motieven waren er om nader aandacht te vragen voor de zich ontluikende culturele diversiteit in Nederland: (1) geef haar de plaats in het internationale cultuurbeleid die haar toekomt; (2) zorg ervoor dat de nieuwe culturele verhoudingen herkenbaar worden in het Nederlandse cultuurbestel en (3) sla munt uit de unieke multiculturele positie die Nederland inneemt in de wereldsamenleving.

Dat in het voorliggende *Boekmancahier* expliciet aandacht wordt gevraagd voor culturele diversiteit betekent niet dat het die aandacht op dit moment helemaal niet zou krijgen. De introductie van het begrip culturele diversiteit in de discussie over het Nederlandse cultuurbeleid moet gezien worden als een even moedige als noodzakelijke poging om de verstarring binnen de culturele elite van Nederland tegen te gaan. Als een uitdaging, die op veel plaatsen overigens met beide handen lijkt te worden aangegrepen. Niet in de laatste plaats uit welbegrepen eigenbelang, want ook gevestigde culturele instellingen beseffen dat zij zonder nieuw publiek in de toekomst hun bestaansrecht kunnen verliezen.

Het multiculturele avontuur dat een groeiende groep van programmeurs en producenten van Nederlandse kunstinstituten zoekt, getuigt van de wil de macht te delen met nieuwkomers die vaak nog een sterke binding hebben met land van herkomst. Waar heroriëntatie wordt verwelkomd, treffen Nederlanders en migranten elkaar als vanzelf. Ze hebben de intentie over en weer van elkaar te leren en op deze manier het kunstaanbod, het beleid en de politieke agenda's in Nederland opnieuw vorm te geven. Wie de angst om de macht over de Nederlandse cultuur te verliezen overwint, ervaart dat met het multiculturele avontuur een wereld valt te winnen.

Auteur

Özkan Gölpinar is journalist en auteur van toneelstukken. Ook is hij als adviseur betrokken bij het werk van onder meer het Fonds voor de Letteren, De Phenix Foundation en de Rotterdamse Kunststichting.

Literatuur

Hall, S. (ed.) (1997) *Representation: cultural representations and significant practice*. London: Open University.

Gowricharn, R. (2000) *Thuis zijn in de kunst*. Utrecht: Forum.

Lavrijsen, R. (1999) *Culturele diversiteit in de kunst*. Den Haag: Elsevier.

Raad voor het openbaar bestuur (2001) *Etniciteit, binding en burgerschap* Den Haag: ROB.

Abstract

From 'ethnic culture' to 'cultural diversity': a plea in favour of Dutch policy focused on cultural origin

As a result of mass migration and diminishing cultural and national boundaries, cultural policy is now ripe for re-assessment. On the one hand, this is necessary because old administrative structures inadequately reflect new developments and – on the other hand, because new options are actually emerging as a result of increasing transnational movement. Multicultural cores are gradually developing within the Dutch cultural order, whereby the countries of origin of immigrants are also, or are specifically, becoming increasingly important from a cultural viewpoint.

There are innumerable cultural ties between new Dutch artists and relations, friends or fellow artists who still live in Turkey, Morocco, Surinam, the Netherlands Antilles and in Indonesia. They are frequently part of a cultural or artistic elite. The mutual contact between these elite groups should be improved because this could lead to the cultural enrichment of all the countries involved. Moreover, more intensive contact between immigrants and Dutch people could also result in the Netherlands occupying a unique position in the development of 'global culture'.

The establishment of a multicultural cultural order in the Netherlands goes hand in hand with a struggle for power between established artists and newcomers. The prospects, however, seem favourable. A growing number of programmers and producers have come to realise that an artistic exchange with immigrants' countries of origin offers far more advantages than disadvantages and, in addition, furnishes a new audience.